

# İbn Âşûr'un Tefsirinde Kelimelerin Farklı Köklerden Türetilmesi ve Anlama Yansımaları\*

## The Different Etymological Roots of the Words in the Tafsir of İbn Âşûr and Its Reflections on the Interpretation

**Nusrettin BOLELLİ-Abdullah BEDEVA**

Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâğatı Anabilim Dalı, nusret.bolelli@hotmail.com

**ORCID:** 0000-0001-8686-1976

Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Arap Dili Anabilim Dalı,

abdullahbedeva@hotmail.com

**ORCID:** 0000-0001-9297-9524

Geliş Tarihi: 30.01.2019, Kabul Tarihi: 11.03.2019

**DOI:** 10.34085/buifd.519796

### Öz

İştikâk, Arapça nasların anlaşılması ve yorumlanması için önemli bir etkidir. İştikâkın anlamdaki etkisi farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi de kelimelerin farklı köklerden türetilme ihtimalidir. Bu çalışmada, Muhammed Tahir b. 'Âşûr'un, et-Tahrî ve't-tenvîr adlı tefsirinde kelimelerin farklı köklerden türetilme ihtimaline binaen, iştikâkın âyetlerin farklı yorumlanmasındaki yansıması ele alınmıştır. Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle iştikâkın tanımı

\* Bu çalışma, Abdullah BEDEVA'nın Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TİB Arap Dili ve Belâğatı Anabilim Dalında, Prof. Dr. Nusrettin BOLELLİ danışmanlığında devam etmekte olan "Tâhir b. 'Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsirinde Etimolojik (İştikak) Yaklaşımlar" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

ve kısımlarına kısaca değinilmiş daha sonra Arap dilinde iştikâkın anlama etkisine dikkat çekilerek iştikâkın önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın temelini oluşturan İbn Âşûr'un tefsirinde bu kapsamda ele alınan kelimeler tespit edilmiş ve çalışmanın temel amacını yansıtacak miktarda örnekler seçilerek tahlilleri yapılmıştır. İlgili kelimeler değerlendirilirken dil yönü öne çıkmış bazı tefsir kaynaklarında ele alındığı şekliyle karşılaştırılarak aradaki farklara kısaca değinilmiştir. Böylelikle İbn Âşûr'un tefsirinde genelde kelime iştikâkına verdiği önem tespit edilmiş, özelde ise kelimelerin farklı köklerden türetilmesine yönelik meydana gelen yorum farklılıkları ortaya konmuştur. Sonuç olarak bu konuda İbn Âşûr'un kendisine has bazı yaklaşımlar ve değerlendirmeler tespit edilmeye çalışılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Arapça, İbn Âşûr, İştikâk, Kök kelime, Yorum

### **Abstract**

Etymology is an important factor in understanding and interpreting Arabic rules. The impact of etymology on meaning could be observed in different ways. One of these is the possibility that words could have been derived from different roots. In the present study, the reflections of etymology in Muhammed Tahir b.'s interpretation "Âşûr'un, et-Tahrîr ve't-tenvîr" were discussed within the context of derivation of words from different roots. Thus, in order to get a better understanding on the subject, initially, the definition and sections of etymology were briefly discussed, and then the impact of etymology on the meaning in Arabic was emphasized to establish the significance of etymology. In the interpretation of İbn Âşûr, which was the basis of the present study, the discussed words were determined and the samples that reflected the aim of the study were selected and analyzed. In the assessment of the related words, the differences between their use in different interpretation resources were determined and discussed. Thus, the significance assigned to vocabulary etymology by İbn Âşûr was identified, and interpretation differences due to derivation of the words from various roots were presented. As a result, İbn Âşûr's unique approaches and evaluations were attempted to be determined.

**Keywords:** Arabic, İbn Âşûr, etymology, root word, interpretation.

### **GİRİŞ**

İştikâk, dilin gelişmesi ve tabir zenginliği için önemli unsurlardan birisidir. Zira zamanla insanoğlunun hayatında oluşan şartlara binaen gündelik yaşama dair ortaya çıkan yeni unsur ve nesnelere ifade eden kelimelerin kullanılması ve oluşan fikirler için tabirlerin tespit edilmesi önemli bir husustur. İnsanoğlunun bu husustaki ihtiyacını karşılaması, kelime türeterek uygun ifade ortaya koymakla, onu karşılayan bir tabir belirlemekle veya

başka dilde kullanılan ifadeleri olduğu gibi aktarmakla mümkündür. Uygun kelime türetmek, her dilin özelliğine göre değişiklik arz etmekte ve bu yönetime farklı isimler verilmektedir. Örneğin Türkçe gibi eklemeli dillerde bu tür uygulamalar birden fazla kelime birleştirilerek veya bir köke farklı ekler getirilerek gerçekleşirken Arapça gibi bükümlü dillerde ise birtakım ameliyelerle kelimenin şeklini değiştirerek farklı bir şekle büründürmekle gerçekleşmektedir. Arapçadaki bu yönetime *ıştikâk* adı verilmektedir. Bu vesileyle *ıştikâk*, Arapçanın gelişmesi ve gelişen şartlar doğrultusunda ortaya çıkan unsur ve nesnelerin dildeki karşılığının belirlenmesi için önemli bir husustur. İbn Cinnî (ö. 392/1002) bu konuda Ebu Ali el-Fârîsî (ö. 377/987)'nin şu ifadelerini nakleder: “Şayet bir şair, “lamu'l fiil” cinsinden bir harf ilave ederek bir isim, bir fiil veya bir sıfat oluşturmaya çalışırsa onun için caizdir ve oluşturduğu kelime de Arap kelimelerinden olur”.<sup>1</sup> Ayrıca Tefvik Şahin Arap dilinde *ıştikâk* hakkında şu ifadeleri kullanır: “İştikâk, çeşitleriyle birlikte kelime türetmede ve yeni anlam kazandırmada önemli bir araçtır. Zira *ıştikâk* devamlı bir türetme yöntemidir. Her ne kadar Arapçadaki kalıp olgusu kıyas (kuralı kelime türetme) tek düzelik ve donukluğu çağrışırsa da hem *ıştikâk* hem de kalıp olgusu Arapçaya büyük fayda sağlamaktadır. Böylelikle bize, kelime kalıplarında harf eksiltip ilave etmek, donuğu canlı kılmak, öğrettiği şekilde kuralı kelime türetmek düşer”.<sup>2</sup> İştikâkın önemi hakkında dile getirilen bu ifadelerden sonra konumuz gereği bu başlıkta, *ıştikâk*ın tanımını, kavramsal çerçevesini, kapsamını, kısımlarını, varsa bu hususta farklı yaklaşımları, *ıştikâk* konusunda asıl kelime meselesi ve bu konuya dair temellendirmeleri kısaca ele almaya çalışacağız.

## 1. İŞTİKÂKIN TANIMI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Arap dilinde kelime türetimi için kullanılan bir isim olan *ıştikâk* lafzı *ش-ق-ق* (ş-k-k) harflerinden meydana gelen kökten türetilen ve *افتعال* (ifti'âl) babından mastar olup sözlükte; bir şeyin parçası veya yarısı, asıl amacın dışına çıkarak sözü sağa sola çekmek, bir tarafa meyil etmek anlamlarında kullanılmaktadır.<sup>3</sup>

1 Bu görüşü aktarırken *أَكْرَمُ مَنْ دَخَلَ، ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا، مَرَّتْ بِرَجُلٍ ضَرْبٌ وَكَرَمٌ* gibi örnekler vermektedir. Ebu'l-Fethî Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdadi, *el-Hasâis*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2013/1434), 1: 357; Fuad Hanna Terzi, *el-İştikâk*, (Beyrut, Mektebetu Lübnan, 2005), 53.

2 Tefvik Muhammed Şahin, *Avamîlu tenmiyeti'l-luğât*, (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1422), 104.

3 Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Tacu'l-lağa ve's-Sihâhu'l-arabiyye*, thk. Muhammed

Terim anlamı ise birçok terimde olduğu gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Genel itibariyle iştikâk için “Çeşitli kalıplara girebilen bir kökten farklı kelimelerin türetilmesi”; “Anlam ilişkisi bulunmak şartıyla bir takım değişiklikler yaparak bir kelimedenden farklı bir kelime oluşturmak”;<sup>4</sup> “Hem lafız hem de anlam ilişkisi göz önünde bulundurularak bir kelimeyi farklı bir kelimeye dönüştürmek”;<sup>5</sup> “Anlam ve terkip ilişkisi gözetilmesi koşuluyla bir kelimedenden şekilsel olarak farklı bir kelime ortaya çıkartmak”;<sup>6</sup> “Herhangi bir lafzî değişiklik olmakla birlikte iki kelime arasında anlam ve lafız açısından ortak noktayı tespit ederek birini diğerine asıl kılmak”<sup>7</sup> gibi şeklen farklı fakat asıl itibariyle aynı sonuca varan değişik tanımlar yapılmıştır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere iki kelime arasında iştikâkın varlığından söz edilebilmesi için aralarında hem anlam hem de lafız ilişkisi bulunması gerekmektedir. Yapılan bu tanımların bazıları iştikâkı faaliyet (amelî) olarak tanımlarken bazıları da iştikâkı bilgi (ilmî) olarak tanımlamaktadır. Zira bu konuda et-Tehânevî (ö. 1158 h.) şöyle demektedir: “Arap diltçileri, iştikâkı bazen bilgi olarak tanımlamıştır. Örneğin, Meydânî'nin “iştikâk, iki kelime arasında, aslî mana ve terkip bakımından münasebet olduğunu bilmek ve birisini diğerine irca' etmektir. Asıl kelimeye müştak minhu türetilen kelimeye müştak denir” şeklindeki tanımı bu özellikte bir tanımdır. Bazen de amelî olarak tanımlamıştır. Şöyle ki “İştikâk, bir lafızdan kendisine terkipte uygun olan başka bir lafız türeterek uygun bir anlamda kullanmaktır, türetilene müştak, asıl kelimeye müştak minhu denilir.” şek-

---

Muhammed Samir-Enes Muhammed eş-Şâmî-Zekeriyya Cabir Ahmed, (Kahire: Dâru'l-hadis, 2009), 608; Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris, “şkk”, *Mu'cem-u Mekâyîsi'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979), 3: 171; Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil, (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1998), 1: 515-516; İbn Manzûr, Ebu'l-fadl Muhammed b. Mukrim, “şkk”, *Lisanu'l-arab*, (Beyrût: Dâru sadr, ts.), 10: 184; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, “şkk”, *el-Kamusu'l-muhît*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2005), 898; Muhammed Murtaza el-Huseynî ez-Zebîdî, “şkk” *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdulmun'im Halil İbrahim-Muhammed Mahmud, (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2012), 25: 300.

- 4 Emîl Bedî' Yakûb, *Fıkhul-luğati'l-arabiyye ve hasâisuha*; (Beyrut: Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn, 1982), 186-187;
- 5 Ali b. Muhammed es-Seyyid eş Şerif el-Curcanî, *Kitabu'l-ta'rifât*, thk. Muhammed Siddik el-Minşâvî, (Dâru'fadîla, tsz.), 26;
- 6 Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*, thk. Muhammed Abdulkadir el-Fâdilî, (Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 1999), 1: 86;
- 7 Hanna Terzi, *el-İştikâk*, 23-24; Soner Gündüzöz, *Arapçanın Söz Varlığı*, (Ankara, 2015), 15.

linde tanımlanmıştır. <sup>8</sup> İştikâkın unsurları, Muştak (türetilen kelime), Muştak minhu (asıl kelime), iki kelime arasında mana ve madde bakımından ortaklığı ve lafzi değişim olmak üzere dört tanedir. Bunlar aynı zamanda iştikâkın şartlarını da oluşturmaktadır.<sup>9</sup>

Dilciler, iştikâk'ı konu edinen bilime '**İlmu'l-İştikâk** ismini vermişlerdir. İştikâk ilmî için yapılan tanımların özeti mahiyetinde Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) şöyle bir tanım yapmaktadır: *İki kelime arasında, cevher açısından var olan asıl-fer' ilişkisi bakımından, türemenin nasıl olduğunu inceleyen bilim dalıdır.*<sup>10</sup> Batı dilbiliminde iştikâk, derivation (türetim bilimi) olarak, iştikâk ilmi ise etymology (köken bilim) olarak ifade edilmekte ve her iki kavramda içiçe geçmiş olarak kullanılmaktadır. Osmanlı döneminde her iki terim Araplardan alınan kavramlar olan İştikâk ve İlm-i İştikâk isimleriyle ifade edilmiştir. Günümüzde ise modern Arap dilbilim çalışmalarının da etkisiyle kelimelerin kökeniyle alakalı bu bilim *الـتـيمـولـوجـيا* el-etimûlûciyâ, علم التأسيس 'ilmu't-ta'sîl التأسيس اللغوي 'ilmu't-ta'sîl لغوي التأسيس ve علم التأسيس 'ilmu't-ta'sîl (kökenbilim) isimleriyle anılmaktadır.<sup>11</sup>

## 2. İŞTİKÂKIN TÜRLERİ

İştikâkın, ilk dönemden itibaren hicri dördüncü asrın ortalarına kadar dil alanında ortaya konmuş bütün eserlerde varlığı bir gerçektir. Ancak bu zamana kadarki eserlerde iştikâk, kısımlara ayrılmadan genel çerçevede teorik olarak ele alınmaktaydı ve bir kelimenin veya ifadenin başka bir kelimeden türetilmesi uygulamalı bir şekilde işlenmekteydi. İştikâkı ilk olarak kısımlara ayıran kişi İbn Cinnî (ö. 1002/392)'dir. İbn Cinnî Nahiv ilminde, Arap dilinin genel yapısını ele aldığı ve özelliklerini belirttiği "*el-Hasâis*" isimli eserinde iştikâkı sağır ve kebir olarak ikiye ayırmakta ve bu taksimatı da ilk olarak kendisinin ortaya koyduğunu söylemektedir.<sup>12</sup> Daha sonraki aşamalarda kelimelerin iştikâkındaki farklı uygulamalar ve özellikler dikkate alınarak iştikâkın zorluğuna göre - İbn Cinnî'nin ortaya

8 Tehânevî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Keşşâf istilahâti'l-funûn*, (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1998), 2: 510.

9 el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyûb b. Musa el-Hüseynî, *el-Kulliyât*, thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî, (Beyrût: Muessesetu'r-risâle, 1998), 118.

10 Kâtip Çelebî, (Hâci halîfe), *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, (İstanbul, 1941), 1: 101.

11 Gündüzöz, *Arapçanın Söz Varlığı*, 16-17.

12 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1: 490.

koyduğu taksimatın etkisi olsa gerek - başka kısımlar da ortaya konmuştur. Sekkâkî (ö. 626/1229) "*Miftâhu'l-'ulûm*" adlı eserinde hocası el-Hâtimî (ö. ?)'den naklederek İbn Cinnî'nin taksimatına ilave olarak, iştikâku'l-ekber adında yeni bir türü ilave eder ve iştikâkî sağîr, kebîr ve ekber şeklinde üçe ayırır.<sup>13</sup> Daha sonraki zamanlarda Cürçânî (ö. 816/1413),<sup>14</sup> Suyûtî (ö. 911/1505)<sup>15</sup> Şevkânî (ö. 1250/1834),<sup>16</sup> gibi alimler bu taksimat doğrultusunda iştikâkî ele almışlar.

Modern dönemde iştikâk alanında yapılan bazı çalışmalarda yeni bir tasnif modeli geliştirilmiş ve bu doğrultuda iştikâk kısımlara ayrılmıştır. Bu dönemde iştikâkla ilgili çalışmalar yapan Abdullah Emin "*el-İştikâk*" adlı eserinde yeni bir tasnifte bulunur ve iştikâk-ı kubbâr<sup>17</sup> adında yeni bir iştikâk türünden söz eder. Modern dönem dilbilimcilerden Hâmid Abdulkadir ise başka bir açıdan yaklaşarak iştikâkî, sağîr, aşğâr, kebîr ve ekber şeklinde dört gruba ayırmaktadır.<sup>18</sup> Yapılan bu tasniflerin tümü bir araya getirildiğinde beş iştikâk türü ortaya çıkmaktadır. Ancak genel olarak yapılan iştikâk taksimatlarına bakıldığında Hamîd Abdulkadir'in taksimatındaki aşğâr, sağîrin kapsamına girdiği için iştikâk-ı dört kısma ayırmak yerinde olacaktır. Dolayısıyla iştikâk, sağîr, kebir, ekber ve kubbâr olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.

**İştikâk'ı sağîr:** İştikâk'ı sağîr, iştikâk esnasında müştak minhu'nun (asıl kelime) harfleri ve harflerin sırası korunarak başka bir kalıba aktarılmasıyla yapılan iştikâk türüdür. Arapçadaki kelime türetilmesi daha çok bu yolla meydana gelmektedir. Luğavî iştikâkta kelimenin harfleri ve sıraları değiştirilmeden yapılan iştikâk ile Basralı dilcilere göre master olan keli-meyi, mâzî, müzâri, ismi fâil ve ismi me'ûl gibi kelimelere dönüştürülerek yapılan iştikâk buna örnektir.

13 Ebû Ya'kûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2014), 47-48.

14 Seyyid Şerif Cürçânî, *Kitabu't-ta'rîfât*, 26.

15 Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Muzhir fi 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*, thk. eş-Şirbînî Şerîde, (Kahire: Dâru'l-hadis, 2009), 2: 284-286.

16 Şevkânî, iştikâk kısımlarıyla alakalı aşğâr, sağîr, ekber kavramlarını kullanmaktadır. Fakat Şevkânî'nin bu kısımları için yaptığı tanımlar klasik dilcilerin sağîr, kebir ve ekber için yaptıkları tanımlarla örtüşmektedir. Bk. Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Nuzhetu'l-ahdâk fi 'ilmi'l-ıştikâk*, thk. Şerif Abdulkерim Neccâr, ('Ummân: Dâru 'imâr, 2003), 28.

17 İştikâk-ı kubâr ibdâla, iştikâk-ı kubbâr ise nahta denk gelir.

18 Hâmid Abdulkadir "*Sunâiyetu'l-usûli'l-lugaviyye*", *Mecelletu mecma'il-lugati'l-Arabiyye*, 11, (1959), 114-116.

**İştikâk-ı kebîr:** Bir kelimenin harflerinde takdim tehir yapılarak ortak bir anlam çerçevesinde yeni kelimelerin elde edilmesidir. Bu iştikâk türüne kalb-i luğavî de denilmektedir.<sup>19</sup> Bu iştikâk türünden kelimeler ortak bir anlama sahiptir. Örneğin حَبَد ile حَبَدَ kelimeleri “çektir” anlamında ve شَجَّ ile شَجَّ nin” kırdır “anlamında olmaları gibi. Fakat bu iştikâk türünde kelimelerin aynı anlamda olmaları şart değildir. Çünkü kelimelerin anlamlarının hareketle ortak anlamın anlaşılması da yeterlidir.

**İştikâk'ı ekber:** Bir kelimenin bazı harfleri değiştirilerek yeni bir kelimenin türetilmesidir. Yani bir kelimenin bazı harflerini, aralarında sıfat veya mahreç benzerliği veya yakınlığı bulunan bazı harflerle değiştirilerek gerçekleştirilen iştikâk türüdür. Örneğin الرَّحْمَةُ (pislik) ile الرَّحْمُ (pislik, kir) ve نَعَقَ (karga sesi veya bağırды) ile نَهَقَ (anırdı)<sup>20</sup> kelimeleri arasındaki iştikâk, bu tür bir iştikâktır.<sup>21</sup>

**İştikâk'ı kubbâr:** İştikâk-ı kubbâr, bir veya birkaç harf düşürülerek iki veya daha fazla kelimenin anlam ve lafız uygunluğu içinde yeni bir kelime oluşturmak için birbirlerine kaynaştırılmasıdır. Bu iştikâk türüne aynı zamanda “Naht” adı da verilmektedir.<sup>22</sup> Nahtın temel amacı yeni bir anlamı ifade etmek, bazı ifadeleri kısaltmak, belli bir sesi veya cümle içerisinde bazı kelimelerin belli parçalarını oluşturan sesleri hikaye etmektir.<sup>23</sup> Örneğin Araplar güçlü olan adam anlamında ضَبِطَ ve ضَبَّرَ kelimelerinden (naht yoluyla) ضَبِطَرٌ (Güçlü) kelimesini, صَهَلَ ve صَلَقَ kelimelerinin birleşiminden

19 Muhammed el-Antâkî, *Dirasât fî fikhî'l-luğa*, (Beyrut: Dâru's-sarkî'l-Arabî, ts.), 332; Sâ'id el-Afgânî, *Fî Usûli'n-Nahv*, (Beyrût: el-Mektebetu'l-islâmî, 1987), 131; Muhammed Abdulmaksûd, *el-Esmâu'l-Arabiyye fî't-tasrîf*, (Kahire: Matbaatu'l-emâne, 1989), 1: 147; Hulusi Kılıç, “İştikâk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2001), 22: 440. Abdullah Emin ise kendisinin yaptığı taksimatta iştikâk-ı kebîri ibdâl-i luğaviyle yapılan iştikâk türü olarak nitelemektedir. Kalb-i luğaviyi ise iştikâk-u'l-ekber olarak isimlendirmektedir. Bk. Ahmed Emin, *el-İştikâk*, (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 2000), 333, 373.

20 Bu iki kelimenin ortak anlamı rahatsız edici sesleri ifade etmeleridir.

21 Dâvûd-i Antâkî, *Tezyînu'l-esvâk bi-ta'fîsîli Eşvâki'l-uşşâk*, (Matbaatu'l-Ezheriyye'l-Mısriyye, 1319), 336; Sâ'id el-Afgânî, *Fî Usûli'n-Nahv*, (el-Mektebetu'l-islâmî, Beyrût, 1987), 131; Hanna Terzi, *el-İştikâk*, 27; Kılıç, “İştikâk”, 22: 440.

22 Ahmed Emin, *el-İştikâk*, 391; Hanna Terzi, *el-İştikâk*, 27; Ayrıca naht konusunda ayrıntılı çalışma için Bk. Yakup Civelek, “Arap Dilinde Naht ve Kelime Türetiminde Naht Yönteminin Kullanımı”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, (2003), 97-118; Gündüzöz, *Arapçanın Söz Varlığı*, 76-85.

23 Ahmed Muhammed Kadûr, *Medhalun ilâ fikhî'l-luğati'l-arabiyye*, (Dımaşk: Dâru'l-fıkr, 2010), 254.

صَهْصَلَقَ (yüksek/güçlü ses) kelimesini ve الصَّالِدَ ve الصَّدْمَ kelimelerinden الصَّلْدَمَ (sert) kelimesini türetmektedirler.<sup>24</sup> Örneğin “جَعَلْتُ فِدَاكَ “sana feda olsun” anlamındaki cümleden جَعَفَلَ veya جَعَفَدَ kelimeleri türetilmiştir. : قال: “لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ حَوْلَقَ kelimesi elde edilmiştir.<sup>25</sup>

### 3. ARAP DİLİNDE İŞTİKAKIN ANLAMA ETKİSİ

Genelde Arapça metinlerin özelde ise Kur’an nassının anlaşılmasında en önemli unsurlardan birisi dildir. Zira Arap dili çalışmalarının başlatılmasındaki temel nedenin Kur’an’ın yanlış okunmasının ve bu yanlış okunmasının neticesinde temel amaçtan uzak olarak yorumlanmasının önüne geçmek gibi bir amacı olması Arapça dinî metinlerin yorumlanmasında dilin etkisini destekler mahiyettedir. Bunun içindir ki âlimlerin çoğu müfessirin şartlarını sayarken onun Arap diline hâkim olmasının gerekliliğini dile getirmişlerdir.<sup>26</sup> Bu kapsamda metinlerin yorumlanmasında etkili olan başlıca dil özelliklerinden birisi de kelimelerin iştikâkıdır. Suyûfî (ö. 911/1505) bir müfessirde bulunması gereken şartları ele alırken bunların arasında dilin, nahiv, sarf, belâgat gibi alanları saydıktan sonra iştikâkın da bilinmesi gereken bilimler arasında sayarak şöyle der: “Bir müfessirin bilmesi gereken alanlardan dördüncüsü iştikâktır. Çünkü bir ismin iki farklı kökten türemesi onun anlamının değişmesini gerektirir.”<sup>27</sup> İştikâkın anlama yansması türevlerin, kök kelimelerin anlamını içermesi, kelimeler arasındaki nüans farklılıkları ve zaman içerisinde anlam değişikliğine uğramaları gibi hususlar olmakla birlikte Suyûfî’nin de belirttiği gibi bu yansma çoğu zaman kelimelerin muhtemel köklerden türetilbilme ihtimalinde karşılaşılan bir durumdur. Bu hususu bir örnek üzerinden izah edersek mesela,

وَأِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ  
 “O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli

24 Ebû'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibi fi fıkhi'l-luğa*, thk. Ahmed Hasan, (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1997), 209-210

25 Ahmet Emin, *el-İştikâk*, 393.

26 Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrût: Dâru'l-fıkr, 1981), 2: 435.

27 Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûfî, *el-İtkan fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvut, (Beyrût: Muessesetu'r-rişaletu nâşirün, 2008), 771.



*yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmeyiz*". (Bakara, 2/204) âyetinde bir önceki âyette geçen ve zahiri görünüşüyle insanların hoşuna giden ancak hakikatte öyle olmayan kişilerin yeryüzünde bozgunculuk yapmalarından bahseder. Bu kişilerin hangi durumda bozgunculuk yapacağı âyetteki تَوَلَّى kelimesinin türetilebileceği ihtimali olan kelimelerin anlamlarında ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki bu fiilin iki farklı kökten türetilmesi muhtemeldir. Bunlardan birinci "arkasını dönüp gitmek" anlamında olan التولية kelimesinden türetilmesidir. Bu durumda âyete konu olabilecek kişilerin ikiyüzlü olduğu anlaşılır. Yani Hz. Peygamberin veya Müslümanların huzurunda iken iyi görünmeye çalışırlar, onların güvenin kazanma gayretinde olurlar. Fakat onların yanından ayrıldıktan sonra yeryüzünde, anlatılan şekilde bozgunculuk faâliyetinde bulunmaya çalışırlar.

İkinci ihtimal ise bu kelimenin "bir yere vali (yönetici) olmak" anlamındaki الولاية kelimesinden türetilmesidir. Bu iştikâk yaklaşımına göre zahiren iyi görünen kişilerin eline bir yetki veya hâkimiyet fırsatı geçince bozgunculuğa meyilli gerçek karakterleri ortaya çıkar ve yeryüzünde ekinleri ve nesilleri yok etmek suretiyle bozgunculuk yaparlar.<sup>28</sup> Dolayısıyla bu kelimenin iki farklı kelimedenden iştikâk olabilme ihtimalinden hareketle iki farklı yaklaşım ve iki farklı insan karakterinden bahsedilmiştir. Zira birinci yaklaşımda bazı kişilerin ikiyüzlü oldukları (münafıklık) sonucu ortaya çıkarırken, ikinci yaklaşımda ise bazı kişilerin ellerinde güç yokken iyi oldukları fakat ellerine güç geçtikten sonra bozgunculuk yapacakları neticesi ortaya çıkmaktadır. Böylelikle kelime iştikâkındaki iki farklı yaklaşım iki farklı yorumun meydana gelmesine sebep olmuştur.

#### 4. İBN ÂŞÛR'DA KELİMENİN FARKLI KÖKLERDEN TÜREME İHTİMALİ VE ANLAMA ETKİSİ.

Kaynaklarda kelimelerin farklı köklerden türetilbilme ihtimaline binaen âyetlerin farklı yorumlanmalarını sıkça görmek mümkündür. Bu hususa sıkça başvuranlardan birisi de İbn Âşûr'dur. İbn Âşûr, iştikâkını yaptığı kelimelerden bazılarını hem lafız hem de anlam olarak farklı kök kelimelerden türetilabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır.<sup>29</sup> Bunu yaparken çoğu zaman kelimelerin farklı köklerden türemesinin anlama olan etkisini göz

28 İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Muessesetu't-tarih, Beyrût, tsz., 2: 252.

29 Bk. İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 4: 237, 289; 5: 175; 16: 39.

önünde bulundurarak âyetleri tefsir etmekte ve bu farklılıkların âyetlerin yorumlanmasındaki etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Mesela, “وَأَنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمَرٌّ/Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve “Süregelen bir sihirdir” derler.” (Kamer, 54/2) âyetindeki مُّسْتَمَرٌّ kelimesini ele alırken iki farklı kökten türetilbileceğini söylemekte ve bu doğrultuda anlam yüklemektedir. Bunlardan birisi bu kelimenin “geçti” anlamındaki مَرَّ fiilinden türetilmesi ihtimalidir. İbn Âşûr, bu ihtimal kapsamında kelimedeki “س” ve “ت” harflerinin takviye/tekid amaçlı olduklarını belirtmekte ve kelimenin de mecâzî olarak “geçici sihir” anlamında olduğunu söylemektedir.<sup>30</sup> Bu türetme ihtimaline göre inkârcıların Hz. Peygamber eliyle gerçekleşen mucizelerin geçici bir sihir olduklarına inandıkları veya öyle görmek istedikleri ve bundan dolayı fazla önemsemedikleri anlaşılmaktadır. Bu kelimenin iştikâındaki ikinci ihtimal ise “kuvvet” anlamındaki الْمَرَّةَ lafzından türetilmesidir. İbn Âşûr, bu ihtimali aktarırken “sin” ve “ta” harflerinin talep için olduklarını söyler. Dolayısıyla inkârcılar tarafından, Hz. Peygamberin bunu yapmasındaki amacın güç elde etmek istemesi olarak yorumlanır. Bunun gerçekleşmesi için de bunu tekrar tekrar yapmaktadır. Böylelikle bu kelimenin anlamı “devamlı tekrarlanan sihir”dir.<sup>31</sup> Bu da müşriklerin Hz. Peygamberin bu gibi sihirlere sıkça başvurduğunu söyledikleri neticesini verir.

İbn Âşûr’un bu kelimenin iştikâındaki farklı yaklaşımlarında, müşriklerin Hz. Peygamberin eliyle gerçekleşen mucizelere olan farklı bakış açılarını ortaya koyduğu görülmektedir. Birinci yaklaşıma göre müşrikler bu mucizelere basit ve geçici bir gözle baktıkları ve fazla önemsemedikleri anlaşılırken, ikinci yaklaşımda ise müşriklerin, bu mucizelerin sıklıkla gerçekleştirilen sihir olduğuna inandıkları ve bunların Hz. Peygamberin elinden sık sık gerçekleşmesinin güç elde etmek amaçlı olduğunun kanaatinde olduklarını yansıtır.

İbn Âşûr, bu kapsamda kelimelerin iştikâkını yaparken bazen lafzen aynı olsa da kök kelimenin çok anlamlı olmasına dikkatleri çekmektedir.<sup>32</sup> Kök kelimenin çok anlamlı olması her ne kadar asıl kelimenin lafız olarak farklı olmasını gerektirmese de anlam farklılığı onu farklı kök kelime kılmaktadır. Böylelikle İbn Âşûr, bu yöntemle asıl kelimelerin farklı anlamlara gelmelerinin onları farklı kök kelime kıldığını dolayısıyla iştikâkını yap-

30 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 167.

31 İbn Âşûr, *a.g.e.*, a.y..

32 Bknz. İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 22: 193.

tığı lafızların bu açıdan farklı köklerden türetildiğini ortaya koymakta ve bunun da anlam etkisini hissettirerek âyetleri yorumlamaktadır. Örneğin, “*مَنْ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا*”/Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlérinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar.” (Nisâ, 4/46) âyetinde böyle bir yaklaşım görmek mümkündür.

İbn Âşûr, bu âyette *يُحَرِّفُونَ* kelimesini iştikâk açısından değerlendirip anlamlandırırken bu kelimenin *الحرف* lafzından türetildiğini söylemektedir. Bunu yaparken de bu kelimenin iki farklı anlamını göz önünde bulundurmaktadır. Bunlardan birisi “harf ve kitabet” anlamında olan *الحرف* kelimesinden türemesidir. Bu iştikâk yaklaşımına göre âyetten kastedilen yahudilerin kendi istek ve arzularına göre Tevrat'ın ifadelerini başka ifadelerle değiştirmeleridir. Böylelikle tahriften kasıt ifadelerin tümüyle değiştirilmesidir. İkinci ihtimal ise “tahrif” lafzının türediği *الحرف* kelimesinin kenar anlamında olmasıdır. İbn Âşûr'un da tercih ettiği bu yaklaşıma göre buradaki tahriften maksadın Yahudilerin, Tevratın ifadelerini değiştirmeden onu kendi heva ve heveslerine göre yorumlamalarıdır.<sup>33</sup>

Tefsir kaynaklarının çoğu da bu âyeti tefsir ederken buradaki tahrifin her iki şekilde de olabileceklerini ifade etmektedirler.<sup>34</sup> Zamehşerî ve Taberî gibi bazı müfessirler ise bu iki ihtimalden sadece birincisine yani kelimeleri başka lafızlar ile değiştirmek anlamında ele almaktadır.<sup>35</sup> İbn Âşûr'u bu konuda diğer kaynaklardan farklı kılan, bu kelimenin anlamını başka bir ifadeyle tahrifin olabilecek yönlerini açıklarken kelime iştikâkı üzerinden izah etmeye çalışmasıdır.

İbn Âşûr'un yorum tahrifi yaklaşımına göre bilginlerin istedikleri gibi vahyi yorumlaması özelde Tevrat için olsa da genelde belli ideolojiler için bütün kutsal metinlerin bu tarzda yorumlanmasını kapsamaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımla Tevrat özelinden bütün kutsal metinleri kapsayacak şekilde bir yorumlamaya gidilmiştir demek mümkündür.

33 İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 4: 146.

34 Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 10: 121; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envaru't-tenzil ve esraru't-te'vil*, (Beyrût: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2015), 1: 217; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvid, (Beyrût, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1993), 3: 274.

35 Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Ebu Abdillâh ed-Dânî, (Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-Arabi, 2016), 1: 397; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 7: 103.

İbn Âşûr, çoğu zaman kelime iştikâkını yaparken türetilbileceği kök kelimeler arasında tercihte bulunarak âyetleri tefsir etmektedir. Fakat bazen de kök kelimeler arasında herhangi bir tercihte bulunmadan âyetleri yorumlamaktadır.<sup>36</sup> Muhtemelen burada iştikâk tercihinde bulunmadığı kelimelerin hangi kökten türediğine dair yeterli bilgiye sahip olmadığından veya Kur'an âyetlerindeki anlam çeşitliliğine/zenginliğine işaret etmek amaçlı tevakkuf etmek tutumunu benimsemiştir. "سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" (Cimriler), Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır." (Âl-i İmrân, 3/180) İbn Âşûr bu âyetteki سَيُطَوَّقُونَ kelimesinin iki farklı kökten türetilme ihtimaline değinmektedir. Öncelikle bu fiilin الطَّاقَة (gücün üzerinde bir şey yüklenmek) kelimesinden türediğini söylemektedir. Bu iştikâk yaklaşımına göre "cimrilik yapanların cimrilikleri kıyamet gününde bir vebal olarak karşılırlarına çıkacağı ve onlara sıkıntı yaşatacağı şeklinde yorumladıktan sonra, ikinci iştikâk ihtimalini açıklar ve kendisi de bunun daha isabetli olduğunu söyler. Şöyle ki سَيُطَوَّقُونَ fiilinin tasma anlamındaki طَوَّق kelimesinden müştak olduğunu ve cimrilik yaptıkları mal kıyamet gününde cisim olarak onların boyunlarında bir tasma olacağını ve onunla azaplanacaklarını söyler. Bunu tercih etmesini de Hz. Peygamberden rivayet edilen bir hadis<sup>37</sup> ve Arap kelimeleriyle<sup>38</sup> temellendirir.<sup>39</sup> Böylelikle bu âyet, birinci yöntem ile kendilerine azap sebebi olan malın tasma olarak boyunlarına geçirilmesi manevi bir vebal olarak yorumlanırken ikinci yaklaşıma göre ise malın kendisi onların boyunlarına tasma olarak geçirileceği şeklinde yorumlanmaktadır.

İbn Âşûr, "يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عَلَّمَهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ" (Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar." (A'râf, 7/187) âyetinde ise حَفِيٌّ kelimesini açıklarken aralarında herhangi bir tercihte bulunmadan farklı köklere götürmekte ve bunun anlama yansımalarını de-

36 Bk. İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 165, 577, 686; 2: 252, 417; 7: 236.

37 *مَنْ اغْتَصَبَ شَيْئاً مِنْ أَرْضِ طَوْقِهِ مِنْ سَبْعِ أَرْضِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ* / Kim bir karış kadar toprak gasp ederse kıyamet günü kendisine yedi kat yer kendisine tasma olarak takılır. Müslim, *Kitâbu'l-âdâb*, 10.

38 *تَفَلَّهَا (أَيُّ الْفِعْلَةِ الدَّمِيمَةِ) طَوَّقَ الْحَمَامَةَ* / O, kötü alışkanlığı güvercin tasma gibi boynuna takmış. Bk. Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İsmail el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyeddîn Abdulhamid, (Matba'etebetu's-sunneti'l-Muhamediyye, 1955), 1: 145.

39 İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 3: 296.

taylıca anlatmaktadır. Bunlardan birisi, Keşşâf'ta da<sup>40</sup> tercih edildiği gibi bu kelimenin "bir şey hakkında çok soru sordu" anlamındaki به حفي fiilinden müştak olmasıdır. Diğeri ise "ikram ve şefkat etmekte aşırı gitti" anlamındaki به حفي fiilinden müştak olmasıdır. Üçüncü bir iştikâk ihtimalinide aktarmaktadır. O da birinci iştikâk yaklaşımına benzer bir anlam olan "bir işte ısrarcı oldu" anlamındaki أحفاه fiilinden müştak olmasıdır.<sup>41</sup>

İbn Âşûr, bu kelimenin anlamını iştikâk üzerinden belirlerken bu anlamları âyetin yorumlanmasına da yansıtılmaktadır. Birinci ihtimale göre, bu kelimenin "çok soru soran" anlamında olduğunu, çok soru sormanın da bilmeyi gerektirdiğini ifade ederek حفي kelimesinin "bilen kişi" anlamından kinaye olduğunu söyler. Buna göre müşrikler Hz. Peygamberin kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgi sahibi olduğuna inandıklarından ona kıyametin ne zaman kopacağını sormaktadırlar. İkinci ihtimal olan "sanki sen onlara ikramda bulunansın, onlara şefkat edensin" anlamına göre ise bu âyette müşriklerle alay etmek söz konusu olmaktadır. Şöyleki bu ihtimale göre müşrikler, göstermelik olarak Hz. Peygamberin onlara ikramda bulunacağını şefkat edeceğini, izhar ederek kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. Böylelikle Hz. Peygamber de onların bu yaklaşımından etkilenmiş olacak ve onlarla birlikte kıyametin kopacağı zamanı araştırmaya çalışacaktır.<sup>42</sup> Dolayısıyla Hz. Peygamber böyle bir yola başvurmakla onların maksadı olan onu bu konuda aciz bırakma hususunda başarılı olmalarını sağlayacaktır. Buna binaen bu iki farklı yaklaşımdan iki farklı anlam yansımaları ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki müşrikler kıyametin kopacağı zamanı öğrenmeye yönelik soru sorunca, Hz. Peygamberin bu hususu Allah'a çok sorduğundan onun hakkında bilgi sahibi olduğuna inanarak sormaktadırlar. Diğeri ise müşriklerin hile yoluyla Hz. Peygamberi bu konuda yanlarına çekerek onun bu konudaki aciziyetini ortaya koymaya çabalamalarıdır. İbn Âşûr bu farklı yaklaşımlarda bulunurken herhangi bir tercihte bulunmayarak aktarmaktadır.

İbn Âşûr'un bu kapsamda ortaya koyduğu yaklaşımlardan birisi de âyetlerdeki farklı okuyuşlardan hareketle kelimeyi farklı köklerle irtibatlandırarak anlamlandırmasıdır.<sup>43</sup> Böylelikle her bir kıraat veçhini kelime

40 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 137-138.

41 İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 7: 378-379.

42 İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 7: 378-379.

43 İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 11: 241;

iştikâkını yaparak temellendirmekte ve bu doğrultuda âyetleri yorumlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşımlardan birisini “فَإِذَا بَرَقَ الْبَصْرُ/Gözler kamaştığı zaman” âyetinde görmek mümkündür. İbn Âşûr, bu âyetteki بَرَق fiili için, biri بَرَق (“ra” harfinin kesrası ile) diğeri بَرَقَ (“ra” harfinin fethası ile) olmak üzere iki farklı kıraat veçhini nakletmektedir. Bu iki farklı okuyuşu değerlendirmesi ise şöyledir. Birinci okuyuşa göre bu fiil “dehşete kapıldı, kala kaldı” anlamına gelmektedir. Bu durumda fiilin göze isnadı mecâz-ı aklî olur. İnsanın vasfı göze verilmiştir. Zira insanın dehşete kapılması gözlerinin dışarı fırlamış gibi parlamasına sebep olmaktadır. İkinci okuyuşa göre بَرَقَ fiili البريق (parlamak) kelimesinden müştak olmakta ve parladı anlamına gelmektedir.<sup>44</sup> Bundan ötürü bu kıraat veçhine göre kelime asıl anlamında kullanılmaktadır. Bu iki farklı yaklaşımla birlikte İbn Âşûr, bu farklı vecihleri ortak bir payda içerisinde birleştirmekte ve “bu iki kıraatin buluştukları anlam birdir. O da korkudan kinâye olmasıdır.” sözleriyle ifade etmektedir.<sup>45</sup> Zira insanlar kıyamet gününde karşılaştıkları ürkütücü manzalar karşısında dehşete kapıldıkları ve korku dolu anlar yaşadıkları için bu vasıf ile vasıflanmaktadır.

İbn Âşûr tarafından kelimelerin farklı köklerden türetilme ihtimali değerlendirilirken göze çarpan hususlardan birisi de türetilen kelimenin türetildiği kök kelimeye göre aslı veya mecâzî anlamda kullanılması ihtimalidir. Mesela, “هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ/O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın’dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Hâdîd, 57/3) âyetindeki الظَّاهِر kelimesinin iştikâkında bu yaklaşımı sergilemektedir. İbn Âşûr, bu vâsfin iki farklı kökten türetilebileceğini söyler. Bu iki görüşten biri olan “açık” anlamındaki الظَّاهِر kökünden türetilmesini tercih etmektedir. Zira bu anlam kendisinden sonra gelen البَاطِن kelimesiyle anlamca uyum içerisinde olduğundan daha uygun olacağı kanaatindedir. Bu tercihe göre Allah’ın bu vasıf ile vasıflanması mecâz-ı aklî olarak değerlendirir. Yani Allah’ın zâtı görünemeyeceği için onun zâtı sıfatlarının delillerinin ehli nazar için açık ve seçik olduğunu ifade eder. İkinci ihtimal ise “galip gelmek” anlamındaki الظَّاهِر kelimesinden türetilmesidir. Bunun da anlamca kendisinden sonraki vasıf ile uyuşmadığı için tercih edilmesinin söz konusu olamayacağını vurgular.<sup>46</sup> Böylelikle İbn Âşûr, bu lafzın farklı köklerden türetilme ihtimaline binaen kelimeyi farklı olarak değerlendirmektedir.

44 İbn Âşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 24: 319.

45 İbn Âşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 24: 319.

46 İbn Âşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 27: 328.

## SONUÇ

İbn Âşûr'un tefsiri birçok dilbilimsel tefsir gibi âyetleri yorumlamakta dilsel tahlilleriyle ön plana çıkan kaynaklardandır. Bundan dolayıdır ki İbn Âşûr, âyetleri tefsir ederken çoğu zaman gramatik tahlillere başvurduğu gibi kelimelerin iştikâkını yapmak suretiyle anlamlandırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla kelime iştikâkını yaparken bu kapsamdaki farklı yaklaşımlar neticesinde âyetleri farklı yorumlama yoluna gitmiştir. Bu konuda göze çarpan hususlardan birisi kelimeyi farklı köklere götürerek anlamlandırması ve bu doğrultuda âyetleri yorumlamaya çalışmasıdır. İbn Âşûr, bu yöntemi uygularken bazı lafızların hem anlamca hem de lafızca farklı olan kelimelerden türetilbileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte bazen âyetlerdeki kelimelerin çok anlamlı kelimelerden iştikâkını yaparken aynı kelimenin gelebileceği anlamları farklı kök kelime kabul etmekte ve bunu âyetlerin yorumlamasına yansıtmaktadır. İbn Âşûr, lafızları, farklı köklerden türetilbileceğini ele alırken bazen yaptığı farklı iştikâklar arasında tercihte bulunmazken çoğu zaman tercihte bulunur ve âyetleri bu doğrultuda tefsir eder. İbn Âşûr'un farklı köklerden iştikâk yapmasında göze çarpan hususlardan birisi de bazen kök kelimenin anlamından hareketle âyetleri hakikat veya mecaz anlamlar kapsamında değerlendirmesidir. Ayrıca kelimenin bulunduğu kalıbın farklı anlamlarına dikkatleri çekerek açıklamalarda bulunur. Netice itibarıyla İbn Âşûr iştikâk olgusundan hareketle birçok 'ayette kelimelere farklı anlamlar yükleyerek yorumlama yoluna gitmekte ve bu doğrultuda âyetlere farklı perspektiften bakılarak yorumlama olanağı sağlamaktadır.

## KAYNAKÇA

Abdullah Emin. *el-İştikâk*. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 2000.

Ahmed Muhammed Kadûr. *Medhalun ilâ fihû'l-luğati'l-'arabiyye*. Dımaşk: Dâru'l-fıkr, 2010.

Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envaru't-tenzil ve esraru't-te'vil*. 2 Cilt. Beyrût: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2015.

Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad. *Tacu'l-lağa ve's-Sihâhu'l-'arabiyye*. Thk. Muhammed Muhammed Samir-Enes Muhammed eş-Şâmî-Zekerîyya Cabir Ahmed. Kahire: Dâru'l-hadis, 2009.

Curcanî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş Şerif. *Kitabu't-ta'rîfât*. Thk. Muhammed Sıddîk el-Miñşâvî. Dâru'fadîla, ts.

Dâvûd-i Antâkî. *Tezyînu'l-esvâk bi-tafsîli Eşvâki'l-uşşâk*. Matbaatu'l-Ezheriyye'l-Misriyye, 1319.

Emîl Bedî' Yakûb. *Fıkhul-luğati'l-arabiyye ve hasâisuha*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, 1982.

Endelusî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhît*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvid. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1993

Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb. "şkk" *el-Kamusu'l-muhît*. Beyrut: Muessesetu'r- Risâle, 2005.

Fuad Hanna Terzi. *el-İştikâk*. Mektebetu Lübnan, 2005.

Gündüzöz, Soner. *Arapçanın Söz Varlığı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Hâmid Abdulkadir. "Sunâiyyetu'l-usûli'l-lugaviyye", *Mecelletu mecma'i'l-lugati'l-Arabiyye*. 11. (1959). 113-133

Hulusi Kılıç. "İştikak" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 439-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir. *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Beyrût: Muessesetu't-tarih, ts.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdadi. *el-Hasâis*. Thk. Abdulhamid Hindâvî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2013/1434.

İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed. *es-Sâhibî fi fıkhî'l-luğa*. Thk. Ahmed Hasan. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1997.

İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed. "şkk" *Mu'cem-u Mekâyîsi'l-Luğa*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979

İbn Manzûr, Ebu'l-fadl Muhammed b. Mukrim. "şkk" *Lisanu'l-arab*, 15 Cilt. Beyrût: Dâru sadr, ts.

Kâtip Çelebî/Hâci halîfe Mustafa b. Abdillah. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*. 2 Cilt. İstanbul, 1941.

Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyûb b. Musa el-Hüseynî. *el-Külliyât*. Thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Misrî. Beyrût: Muessesetu'r-risâle, 1998.

Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İsmail. *Mecme'u'l-emsâl*. Thk. Muhammed Muhyeddîn Abdulhamid. 2 Cilt. Matba'etebetü's-sünneti'l-Muhamedîyye, 1955.



Muhammed Abdulsaksûd. *el-Esmâu'l-Arabiyye fi't-tasrîf*. Kahire: Matbaatu'l-emâne, 1989.

Muhammed b. Ali eş-Şevkânî. *Nuzhetu'l-ahdâk fi 'ilmi'l-iştikâk*. Thk. Şerif Abdulkirim Neccâr. 'Ummân: Dâru 'imâr, 2003.

Muhammed el-Antâkî, *Dirasât fi fikhî'l-luğa, Dâru'ş-şarki'l-Arabî*, Beyrut, ts. Müslim, Kitâbu'l-âdâb, 10.

Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikr, 1981.

Sâ'id el-Afgânî. *Fî Usûli'n-Nahv*. Beyrût: el-Mektebetu'l-islâmî, 1987.

Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî. *Miftâhu'l-'ulûm*. Thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2014.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*. Thk. Muhammed Abdulkadir el-Fâdilî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 2009.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Muzhir fi 'ulûmi'l-luğa ve envâ'iha*. Thk. eş-Şirbînî Şerîde. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadis, 2009.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkan fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrût: Muessesetu'r-risaletu nâşirûn, 2008.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001

Tehânevî, Muhammed Ali b. Muhammed. *Keşşâf istilahâti'l-funûn*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1998.

Civelek, Yakup, "Arap Dilinde Naht ve Kelime Türetiminde Naht Yönteminin Kullanımı", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*. 10. (Yaz 2003): 97-118.

Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseynî. "*şkk*" *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Thk. Abdulmun'im Halil İbrahim-Muhammed Mahmud. 40 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2012.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Esâsu'l-Belâğa*. Thk. Muhammed Bâsil. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1998.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf*. Thk. Ebu Abdillâh ed-Dânî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kutubi'l-Arabi, 2016.